

«БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС» ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

*Бабіна Н.О., кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний університет технологій та дизайну*

Проаналізовано особливості глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти. Описані історичні витоки «Болонського процесу». Виявлено ключові чинники розвитку процесів в межах «Болонського процесу». Проаналізовано положення окремих міжнародних документів у сфері вищої освіти.

Ключові слова: «Болонський процес», глобалізація, інтернаціоналізація, вища освіта, міжнародне освітнє співробітництво.

Процеси глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти умовно можна розділити на чотири етапи [3]:

– з початку виникнення перших університетів і до XVIII ст.; цей період відмічається поширенням ренесансної культури, становленням та утвердженням вищих навчальних закладів (університетів) як центрів духовного, культурного та наукового життя суспільства;

– друга половина XVIII ст. – середина XX ст.; у цей період більш розвинені країни починають «експортувати» стандарти побудови своїх освітніх систем у менш розвинені; наростає процес обміну знаннями між вищими навчальними закладами різних країн; підтримується міжнародна академічна мобільність;

– середина XX ст. – початок 90-х рр. XX ст.; пожвавлення міжнародної мобільності викладачів та студентів у зв'язку із лібералізацією політичних систем різних країн та закінченням “холодної війни”; вищі навчальні заклади виступають ініціаторами певних суспільних перетворень; активізуються міжнародні наукові проекти за участю вищих навчальних закладів; формується світовий ринок освітніх послуг;

– з початку 90-тих років XX ст. – “масовизація” вищої освіти; стрімке збільшення кількості іноземних студентів; ініціювання низки стипендіальних програм для іноземних студентів та студентів, що бажають навчатися за кордоном; уніфікація навчальних програм; стандартизація показників якості вищої освіти; розгортання програм дистанційного навчання.

Стисло розглянемо історичне підґрунтя «Болонського процесу».

Підписання Маастрихтської угоди у 1992 р. відкрило новий етап розвитку освітньої стратегії - освітній сектор на законодавчому рівні було включено до спільної стратегії, спрямованої на підготовку молоді до дорослого життя в рамках ЄС.

Багатолітня співпраця Європейської Комісії ЄС і 145 провідних університетів Європи дозволила сформулювати такі базові принципи, на яких ґрунтується розробка і запровадження загальноєвропейської системи кваліфікацій і ступенів [3]:

1. Філософії взаємної довіри.

2. Здатності освітніх структур до конвергенції (гармонізації) як на національному, так і на міжнародному рівнях.

3. Вираження результатів навчання не в термінах часу, а в термінах кредитів, що прив'язані до результатів у вигляді компетенцій.

4. Реальності створення загальноєвропейської системи перезарахування (обліку) і накопичення кредитів.

5. Цінності і самодостатності обох ступенів освіти: як ступеня бакалавра, так і ступеня магістра.

6. Погодженості в рамках загальноєвропейського освітнього простору вимог до кваліфікацій у вигляді компетенцій.

7. Відмінності термінів навчання як на першому, так і на другому ступенях освіти не більш ніж на 25 %.

8. Обмеженості шкали оцінювання кредитів: програми бакалаврського рівня – від 180 до 240 кредитів, програми магістерського рівня – від 90 до 120 кредитів; кількість кредитів у річній програмі – не більше 60.

9. Розроблення загальних і прозорих рівневих індикаторів результатів навчальних досягнень, як умови порівнянності структур і ступенів, як частини власне європейської структури кваліфікацій, заснованих на об'єктивних стандартах.

10. Погодженості та здійсненості цих принципів як результат політичної волі і копіткої праці всіх учасників, зокрема, в рамках програм визнання подвійних і сумісних дипломів.

З огляду на проголошені підходи, нові програми спрямовуються на формування «європейської компетентності» – інтегрований «Сократ» та «Леонардо да Вінчі» охопили усі типи та рівні освіти та професійної підготовки. Зокрема [3]:

- «Леонардо да Вінчі», розпочата у 1994 р., стала внеском у розвиток професійної підготовки молоді.
- «Сократ» з 1995 р. об'єднала усі існуючі до цього часу програми у сфері освіти з метою розбудови «Європи знань» та поглиблення «європейського виміру в освіті», передбачаючи обмін студентів, учнів, викладачів та вчителів в академічній сфері, сприяючи мобільності громадян ЄС.

Затверджена стратегія у галузі освіти характеризується відмовою від уніфікації освітніх політик країн-членів - за законодавством ЄС організація та зміст освіти є їх власною прерогативою. У відповідності до «принципу доповнюваності» ЄС може лише підтримувати та доповнювати діяльність країн-членів в окремих галузях освіти для підсилення «духу європейства». До таких сфер, згідно законодавства, було віднесено [2]:

- *підвищення якості освіти* (Розділ 3, Стаття 149) шляхом: розвитку європейського виміру в освіті, зокрема через навчання іноземних мов у державах-членах; сприяння мобільності студентів/учнів та викладачів через академічне визнання дипломів та термінів навчання; розвиток співпраці між освітніми інституціями; сприяння обміну інформацією та досвідом щодо

спільних засад функціонування систем освіти країн-членів; сприяння збільшенню обмінів молоді та викладачів; розвиток відкритого та дистанційного навчання.

- *розвиток системи професійної підготовки* (Розділ 3, Стаття 150) шляхом: оптимізації систем професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників для інтенсифікації професійної інтеграції на ринок праці; спрощення доступу до професійної підготовки та сприяння мобільності викладачів; сприяння співпраці у галузі професійної підготовки між освітніми інституціями та фірмами; розвитку обміну інформацією та досвідом щодо загальних проблем професійної підготовки в країнах-членах.

Наступний етап розвитку освітньої стратегії ЄС припадає на початок ХХ ст. Стратегія розвитку вищої освіти набуває інноваційного характеру (ухвалена у Лісабоні у березні 2000 р.). Новою стратегічною метою ЄС було проголошено перетворення ЄС на «конкурентоздатне та соціально інтегроване європейське суспільство знань, сформувавши найбільш динамічну знанневозорієнтовану економіку у світі, спроможну до сталого розвитку із зростанням кількості робочих місць та до все більшої суспільної злагоди» [1].

У документі зазначається, що держави ЄС для розбудови найбільш конкурентоспроможної економіки у світі повинні [2]:

- зменшити кількість молоді, яка зарано полишає навчання, не отримавши середньої освіти, до 10%;
- вдвічі зменшити існуючий гендерний дисбаланс випускників у сфері математики, природознавства та технологій;
- домогтися, щоб відсоток 25–24-річних громадян ЄС із закінченою середньою освітою становив не менше 85%;
- зменшити з 20 до 15,5 відсотків кількість 15-річних з несформованими навичками читання;
- довести частку тих, хто навчається упродовж життя, до 12,5% від усього дорослого працюючого населення (вікова група 26–64 роки) і у жодній країні – не менше 10%.

Очевидно, що проголошені орієнтири вимагають не лише трансформації економічних систем, але й ефективної модернізації соціальної сфери - у цьому контексті освіта посідає центральне місце у стратегії ЄС для продукування якісного людського ресурсу.

У травні 2001 року на Конференції міністрів європейських країн в Празі було визначено стратегію подальшого розвитку Болонського процесу, яка передбачала реалізацію низки завдань, серед яких: формування та сприяння реалізації програм «навчання впродовж життя»; залучення вищих навчальних закладів та студентів до міжнародних проектів; підвищення привабливості Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) [5].

На Берлінській конференції міністрів європейських країн, яка відбулася у вересні 2003 року, було визначено пріоритети розвитку Європейського простору вищої освіти: забезпечення якості вищої освіти, у тому числі на інституційному, національному і європейському рівнях; початок практичного

запровадження двоциклової системи підготовки; активізація взаємного визнання ступенів і періодів навчання (включаючи отримання студентами вищих навчальних закладів Додатку до диплома європейського зразка автоматично і безплатно для усіх випускників з 2005 року); розроблення та запровадження рамки кваліфікацій; запровадження докторського ступеня як третього циклу; сприяння тісному взаємозв'язку освітніх та наукових установ [2; 4].

У травні 2005 року в Бергені міністрами визначено пріоритети розвитку Європейського простору вищої освіти: посилення соціального виміру і зняття перешкод для мобільності; розробка принципів, стандартів і рекомендацій із забезпечення якості; практичне запровадження національних рамок кваліфікацій, їхня імплементація у навчальний процес; присвоєння та визнання спільних ступенів; створення можливостей для здобуття “гнучкої” освіти, включаючи визнання попереднього навчання [1; 6].

«Болонський процес» на практичному рівні передає створення єдиного європейського простору вищої освіти. Україна офіційно приєдналася до «Болонського процесу» 19 травня 2005 року під час конференції у норвезькому місті Берген [3; 7]. Приєднання України до «Болонського процесу» у 2005 році стало важливим кроком на шляху реалізації стратегії входження України в європейський інтелектуальний простір у сфері вищої освіти.

Згідно нашої позиції, «Болонський процес» став закономірним результатом багаторічної роботи організацій та експертів, спрямованої на гармонізацію освітніх стандартів різних країн. Головна мета – забезпечити реальне наповнення академічних свобод, мобільності робочої сили, активізація наукового та освітнього співробітництва вищих навчальних закладів.

Слід відзначити, що «Болонський процес» не передбачає формування повністю ідентичних систем вищої освіти у різних країнах, він призначений лише для зміцнення взаємозв'язків та покращення взаєморозуміння між системами різних країн.

Ми вважаємо, що головним досягненням «Болонського процесу» є створення у кожній із країн-учасниць належних умов для порівняння та оцінювання переваг та недоліків національної системи вищої освіти з огляду на світові тенденції. Вказане дає можливість зрозуміти унікальність вищої освіти як особливої сфери суспільної діяльності, а також визначити шляхи для подальшого зміцнення її потенціалу з огляду на реальні та потенційні ризики.

На конференції міністрів європейських країн в Лондоні, яка відбулася у травні 2007 року, було ухвалено рішення про створення Європейського реєстру із забезпечення якості (EQAR) відповідно до стандартів і рекомендацій Європейської асоціації із забезпечення якості (ENQA), а також визначено подальші пріоритети розвитку Європейського простору вищої освіти: створення реєстру національних агенцій із забезпечення якості освіти; формування та реалізація стратегій покращення вищої освіти у глобальному вимірі; розроблення та реалізація національних планів дій із сприяння соціальному виміру [1].

«Болонський процес» — це процес європейських реформ, які спрямовані на створення спільної Зони європейської вищої освіти. Передумовою її створення стало підписання Великої Хартії європейських університетів (Magna Charta Universitatum) [4]. Метою «Болонського процесу» є створення європейського наукового і освітнього простору для підвищення конкурентоздатності європейської вищої школи.

У Болонській декларації визначено такі основні завдання із розвитку Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) [4]:

- - запровадити систему зрозумілих і порівнянних академічних ступенів;
- - імплементувати систему вищої освіти, яка ґрунтується на двох циклах (бакалавр, магістр);
- - розробити та реалізувати систему кредитів ЄКТС;
- - підтримувати міжнародну академічну мобільність (мобільність студентів, викладачів і науковців);
- - розгорнути міжнародну співпрацю у сфері забезпечення якості освіти;
- - сприяти «європейському виміру» у сфері вищої освіти (впровадження у навчальний процес європейських цінностей).

Заходи, що спрямовані на реалізацію згаданих ініціатив, спрямовані на розвиток інтелектуального потенціалу європейських країн, а саме на його формування та використання задля стабільності економічного зростання, збільшення кількості нових робочих місць для висококваліфікованих працівників, а також забезпечення соціальної злагоди європейського суспільства [1].

В європейському просторі вищої освіти визнання ступенів і періодів навчання започатковано Лісабонською конвенцією. Чинне законодавство України з визнання іноземних кваліфікацій приведені у відповідність з положеннями та принципами Лісабонської конвенції. Україна уклала численні міжурядові міжнародні угоди про взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання [1].

Необхідною умовою інтеграції системи вищої освіти у Європейський освітній простір є запровадження Європейської кредитно-модульної системи ECTS (як на рівні національного законодавства, так і на практичному рівні). У 2006/2007 навчальному році відповідно до рішення Міністерства освіти і науки України у всіх вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації запроваджено кредитно-модульну систему ECTS [86]. Однак спочатку запровадження цієї системи призвело до низки негативних наслідків, зокрема збільшення навантаження професорсько-викладацького складу та навчально-допоміжного персоналу (методистів). Введення в Україні кредитно-модульної системи ECTS не супроводжується приведенням до Болонських стандартів навантаження професорсько-викладацького складу та навчально-допоміжного персоналу.

Суттєвим аспектом запровадження в Україні «Болонського процесу» є підтримка високої академічної мобільності, тобто мобільності викладачів та

студентів. Нині зафіксована тенденція до збільшення внутрішньонаціональної мобільності, що стало закономірним наслідком спрощення переведення студентів з одного вищого навчального закладу до іншого за рахунок трансферу та накопичення кредитів ECTS [249, с.49].

Певним обмеженням інтеграції української системи вищої освіти у європейський освітній простір є невизначеність перспектив та принципів взаємовідносин України та ЄС на політичному рівні. Має місце незавершеність адаптації національного законодавства, у тому числі законодавства про освіту, до стандартів європейського права [66; 124; 245]. Крім того, не вирішено низку питань міграційного регулювання та контролю, через що існують обмеження у підтримці належної академічної мобільності викладачів та студентів.

Згідно принципів “Болонського процесу”, важливою умовою підвищення якості національної вищої освіти виступає посилення академічної відповідальності вищих навчальних закладів за результати освітньої та наукової діяльності, у першу чергу шляхом розширення демократичних засад їх функціонування та поглиблення університетської автономії. Вказаний механізм виступає «ринковим регулятором» на ринку освітніх послуг.

Таким чином, «Болонський процес» та практичне формування європейського простору вищої освіти створили адекватні та ефективні умови для посилення інтеграційних процесів у сфері вищої освіти, активізації міжнародної діяльності вищих навчальних закладів.

Список використаних джерел:

1. Грищенко І.М. Ринково-орієнтовані підходи до модернізації маркетингової діяльності вищих навчальних закладів України / І.М.Грищенко // Вища освіта. – 2014. - № 1. – С. 161-164.
2. Журавський В.С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В.С.Журавський. – К.: ІВЦ «Вид-во «Політехніка», 2003. – 200 с.
3. Карбовська Л.О. Напрями вдосконалення методичних положень рейтингового оцінювання результатів діяльності ВНЗ України / Л.О.Карбовська // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 5. – С.193-200.
4. Натрошвілі С.Г. Ефективна інтеграція бізнесу, науки і освіти як умова зростання вартості компаній в постіндустріальній економіці / С.Г.Натрошвілі / Проблеми науки. – 2012. - № 1. – С. 2-8.
5. Натрошвілі С.Г. Державна політика підтримка інноваційної діяльності установ вищої освіти / С.Г.Натрошвілі // Проблеми науки. – 2012. - № 12. – С. 14-18.
6. Семенюк С.Б. Дослідження кон'юнктури ринку освітніх послуг / С.Б. Семенюк. – Тернопіль: Вектор, 2008. – 160 с.